

Вања Н. Глишин ^[1] ^[2]

Универзитет у Београду
Факултет политичких наука
Београд (Србија)

УДК 327::911.3(497.11-89)

Прегледни научни рад

Српски народ под империјалном пресом – положај у геополитичком чвору

Сажетак: Аутор у раду анализира геополитички положај Србије и српских земаља пратећи историјски ток догађаја који су мењали реалполитичко стање на овим просторима. У првом делу рада аутор полази од анализе географских карактеристика простора Србије, њеног политичког, економског и привредног положаја као полупериферије у односу на центар, и стратегијских потенцијала територије, акваторије и ваздушног простора овог региона. На трагу анализираних карактеристика у наставку рада пажњу посвећује геополитичком положају Србије и српског народа, фиксирањем неколико геополитичких обележја како би се што јасније разложили империјални притисци кроз векове српског распећа.

Кључне речи: геополитика, империје, Србија и српске земље, чворност, контактност, граничност

Пролог

Српски народ је, пролазећи кроз суморна беспућа историје, проживљавао страдалништво свих векова, остајући постојано на вековном огњишту балканске *Catene Mundi*. Иако много пута третиран као ситниш за поткусуривање империјалних амбиција, српски народ је својим постојањем показао да вреди много више, не устукнувши ни пред силама којих се плашила цела Европа и онога и овога времена.

На овом простору кроз историју тутњале су противуречности, остављајући империјални

печат на ткиву балканских народа, особито Срба, који су попут живог зида стајали на путу империјалним освајањима. Империје су користиле своју позицију силе како би додатно укрупњавале политичку, економску и војну моћ, а рат је био једно од основних средстава за достизање циљева. На европском попришту, идеја „*Drang nach Osten*“ често је у својим различитим интерпретацијама била водиља европским силама у војним походима. У таквим пројекцијама, Балкан је, као простор на размеђи три континента, бивао траса продора ка истоку, што је умногоме утицало

[1] glisinvanja2@gmail.com

[2] Аутор је стипендиста Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

на живот овдашњих народа. Посматрајући и из источне визуре, народи са Истока тражили су свој пут преко Балкана ка срцу Европе. У том контексту немојмо заборавити да су се велике силе током својих похода управо спотакле на српској земљи и да су поједине империје злоупотребом своје моћи (Kejgan, 2003) против Срба доживеле „империјалну пренапрегнутост“ (Kenedi, 2003), што је претходило њиховом паду.

Да бисмо што прецизније одредили геополитички положај Србије, неопходно је да најпре анализирамо неколико карактеристика које на њега утичу. Реч је о географском положају, геофизичким и геоморфолошким карактеристикама тла, унутрашњополитичком устројству и спољнополитичким чиниоцима, као и ширем регионалном окружењу.

Ради што бољег разумевања предмета истраживања, користићемо геополитички метод, који подразумева упоредо реалистичан приступ и апстрактно мишљење (Stepić, 2016), те ћемо све посматране политичке појаве ставити у контекст логике простора.

Србија и српске земље на карти Европе

Географско простирање Србије и српских земаља предодредило је тежак живот српском народу, који вековима обитава на овом тлу. Србија се налази у југоисточном делу Европе,

на средишњем делу Балканског полуострва. Реч је о континенталној земљи која се већим делом простире на Балканском полуострву, што је сврстава међу балканске земље, док се један мањи део територије простире у средњоевропској, Панонској низији, те се због тога сврстава и у средњоевропске земље. „Војводина је спона којом се читава Србија укључује у централну Европу. Она јој омогућује партиципацију у економски и геополитички изузетно важној Панонској низији“ (Stepić, 2004, str. 40). Такође, део тока Дунава у Војводини и југоисточни део Панонске низије јесу „зона конвергенције великих река“ (Stepić, 40), попут Драве, Тисе, Тамиша, Саве, Дрине, Колубаре и Велике Мораве, које служе као саобраћајнице и повезују најзначајније регије у овом делу Европе. Србија се убраја и у медитеранске земље због самог положаја и климатских карактеристика јужног дела (Proković, 2018, str. 345). Кроз историју, „географски положај свих српских земаља [...] одређују најкрупнији тектонски облици: Панонски басен на северу, Јадрански басен на југу и планински систем Балканског полуострва између њих“ (Proković, 350).

Како примећује Миломир Степић (2019), српски етнички простор и српске земље у свом изворном географском простирању имају излаз на море, међутим, спољнополитички фактори током историје онемогућавали су етно-просторну (расрбљивањем^[3] становништва у приобалним

[3] Геополитичке последице расрбљивања Балкана су несагледиве, Површина српских земаља, које су се крајем 19. века мање-више поклапале са српским етничким простором (као на карти М. В. Веселиновића из 1887. године) била је око 300.000 км². Таква просторност уз маритимну партиципацију, омогућила би држави све предуслове за одрживост

зонама) и државотворну (спречавање ширења територије ка мору након 1878. године) маритимну партиципацију, што је „српски геополитички идентитет“ кодирало као телурократски. Због тога су Србија и српске земље ограничене као *landlocked country*. (Stepić, 2019, str. 17)

У саобраћајно-географском и привредном погледу, полуострво је премрежено међународним путевима и пругама, којима је олакшано кретање из западне и средње Европе ка Блиском истоку и кавкаско-каспијском подручју. Речним саобраћајницама спаја се Црноморски басен са атлантском акваторијом. Европска унија је пројектовала неколико паневропских друмско-железничких коридора (IV, V, VII, VIII, IX и X), који би требало да тангирају Балкан или пролазе преко њега (Proroković, 2018). За Србију су битна три коридора: VII, VIII и X. Коридор VII прати ток Дунава, повезујући Северно и Црно море, што је важна геостратешка шанса за Србију.^[4] Трансверзални Коридор VIII повезује јадранску и црноморску обалу од Софије до Драча. Док се Коридором X повезују Будимпешта и Солун и Загреб и Истанбул, што ће Београду доделити статус „главне раскрснице југоисточне Европе“ (Trud, 2007, str. 11).

Посматрајући са војностратегичког аспекта, Србију и српске земље тангира неколико праваца: ломбардијско-панонски, јадранско-панонски и

албанско-бугарски, који су пројектовани током 20. века, али се могу актуелизовати у складу са интересима великих сила, особито Сједињених Држава.^[5] С тим у вези, географско ширење НАТО пакта на простор балканских земаља и постављање војних база у кључним зонама, попут базе „Бондстил“ на Косову и Метохији, Миломир Степић види као стварање „интегралног балканског геополитичког и геостратегијског лука“ атлантизма сачињеног из северозападног и југоисточног сегмента. Оба смера имају исходиште у „геополитички и геостратегијски кључним областима Балкана: северозападни у ’Динарској тврђави’, а југоисточни у ’Централној области Балканског полуострва’, тј. у самом његовом средишту – ’Балканском језгру“ (Stepić, 2012, str. 105). Кључну основу геополитичког и геостратегијског лука на Балкану чине базе, полигони, упоришта и друге инсталације, које су за Сједињене Државе и НАТО „лако доступне из Јадранског и Егејског басена и из Панонске низије (геостратегијска „Панонска лепеза“ коју је по окончању хладног рата од ВУ преузео НАТО)“ (Stepić, 105).

Када је реч о политичком и економском положају, ситуацију у свим геополитички важним регионима, након рушења Берлинског зида и завршетка хладног рата, контролисала је светска суперсила користећи настали

и стабилност. Уместо тога, сецесијом Косова и Метохије и потенцијално упитним статусом Војводине, могуће је сажимање Србије на простор од непуних 56.000 км², попут преткумановске Србије (Stepić, 2019, str. 158–159).

[4] Дунавски макрорегион као источни крак континенталне геополитичке хоризонтале (Рајна–Мајна–Дунав) може бити геоекономска жила куцавица Европе (Proroković, 2014, 2018; Stepić, 2019).

[5] Овај регион за НАТО и САД има „неоспоран војностратегички значај“ иако се у пропагандне сврхе „истиче наводна брига за развој демократије и поштовања људских права“ (Šušnjić, 2004, str. 36, 56)

„геополитички вакуум“. Било је прилично јасно да ће униполарност омогућити Сједињеним Државама неометану употребу и тврде (*hard power*) и меке моћи (*soft power*) широм света, о чему сведоче бројне интервенције (Kejgan, 2003). Србија и српске земље, као полупериферна зона у односу на центар (Запад), већ три деценије трпи малигни утицај оба вида моћи, што се умногоме одразило на политички, економски, привредни и друштвени систем. Државама полупериферије намењен је непотпун сет решења у процесима модернизације и демократизације, што на дужи временски период учвршћује садашњу полупериферну позицију и зависан положај. С тим у вези, „територијална диференцијација или социјално-економска неравномерност развоја овог региона условљена је поларизацијом, тј. издвајањем центра и периферије“ (Grčić, 2002, str. 3–4).

Српски народ под империјалном пресом

Граница на империјалним путевима

Историјска судбина предодредила је Србима гранично подручје, урезајући невидљиве границе које све до данашњих дана цепају јединство и снагу српског корпуса на Балкану. Религијска граница из 1054. године, у оквиру до тада јединствене хришћанске цркве, постала је тешко бреме за народе „распете“ између Рима и Цариграда. У тим тешким временима као светац-ци-

вилизатор појавио се Свети Сава, водећи српски народ тамним коридорима између „два центра хришћанске моћи“, [6] Рима и Цариграда. На том путу, он је својим ванвременским деловањем заштитио и унапредио државне, националне и верске интересе, модернизовао културни живот, утемељио цркву, просвету, државне законе и црквене каноне, градио цркве и манастире и помагао својој браћи у Христу (Glišin, 2019, str. 114). Свети Сава је поставио снажне темеље православне духовности и изборио се за српску државну независност и аутокефалност цркве. На чврстим темељима и са јасном духовном вертикалом, Срби су дочекали тешка времена османског освајања које је угрозило Европу. То је променило политичку реалност тог времена, остављајући Србе на тесној граници између Османског и Аустроугарског царства, на тзв. војној крајини (*terra militaris*), што је Србима улило дух крајишника. И у таквим околностима, Срби су морали да балансирају између две моћне силе које су немилосрдно војевале на овим просторима.

Тежак живот Срби су водили и са државом и без ње, али су српски народ, обездржављен, изложен сталном насиљу и под притиском турског јарма, очувале, одржале и стално јачале Пећка патријаршија и касније Цетињска митрополија. Верски центри су очували „наше сопство, језик и писмо, на чијим темељима је дошло до српског националног буђења у XIX веку“ (Glišin, 2019, str. 115). Имајући то у виду, професор Љубиша Деспотовић закључује да се

[6] „Србија је осцилирала између два ужарена и ратоборна језгра, покушавајући да остане национално државоцентрична“ (Despotović, 2019, str. 37).

„нота Светосавља [...] протезала кроз беспућа векова све до наших дана, чинећи преко потребан континуитет српског националног и идентитетског бића“ и да нас је та нота, као везивна нит постојања, „држала на окупу и онда када нам је биолошки опстанак долазио у питање“ (Despotović, 2019, str. 52–53).

Велике силе су малигним деловањем настојале да деструишу духовну вертикалу српског народа не би ли му, ударцем у суштину националног бића, највише нашкодиле. Историја потврђује да је на овом простору долазило до „контаката супротстављених религијских, националних и цивилизацијско-културолошких утицаја“ (Glišin, 2019, str. 115–116), што је овом простору предодредило „динамичност“^[7] као геополитичко обележје. Под тим подразумевамо трајне отворене и/или перманентне сукобе средствима тврде (*hard power*) и/или меке моћи (*soft power*), који деструктивно утичу по национално, државно, идентитетско, религијско, језичко, културно, образовно, политичко, економско и привредно устројство српског народа.

Уз претходно наведено, укрштање три традиционалне религије (православље, римокатолицизам и ислам) као и три цивилизацијско-културолошка круга (западна, православна и исламска цивилизација) (Huntington, 2000) на простору српских земаља предодредује контактност као једно од

значајних геополитичких обележја. Историјске трансверзале којима су ходиле различите цивилизације и територијална контактност на размеђи три континента кодирале су српску територију као простор преко ког се простире „главна оса трансгресионо-регресионих процеса цивилизацијских судара“ (Despotović, 2012, str. 143). Наведена чињеница само потврђује да је Балкан кроз историју место „сукоба цивилизација“ (Huntington, 2000) или „простор мултиетничког коктела“ (Bžezinski, 2001). Трагичност таквог положаја истакао је и Љубиша Митровић, написавши да „Балканом, кроз историју и у савремености, тутње вулканске противречности тежећи да га растргну и поделе споља и изнутра“ (Mitrović, 2006, str. 21). То је утицало на честе промене граница, које нису исцртаване само након великих ратова. Пример је источна граница западне цивилизације којом је Семјуел Хантингтон (Samuel Huntington) раздвојио западно хришћанство од православља и ислама. Наведена граница се на Балкану „подудара са историјском поделом између Аустроугарског и Османског царства“ чинећи културну, политичку и економску границу Европе и Запада (Huntington, 2000, str. 176). Очигледно је да се и овим изузимањем Војводине из територијалне, културолошке и цивилизацијске целовитости Србије и припајањем западној цивилизацији, настоји одржати „историјски континуитет спречавања српске националне

[7] „Геополитичку динамичност чини скуп догађаја (промена режима, ратови, револуције, атентати, санкције, утицај страног фактора) у одређеном временском оквиру, који утичу на локалну, регионалну и ванрегионалну геополитичку реалност, која артикулише све циљеве и интересе, претње и ризике, постављајући могућности геополитичког наступања“ (Glišin, 2020, str. 160).

и територијалне целовитости“ (Glišin, 2019, str. 116). На тај начин створен је разједињен српски говорни и културни простор, Срби су расејани по околним државама, које су своја територијална проширења добијале насиљем, етничким чишћењем и отимањем српских територија, уз подршку западних центара моћи, који посредством својих пивот држава у окружењу остварују личне интересе (Glišin, 116). Несумњиво, утиснута граничност овог простора је „дискурзивна и симболичка, а такве границе се укидају теже но политичке и административне“ (Lazarević Radak, 2014, str. 122).

На попршту мултиетничке и мулти-конфесионалне југословенске државе генерисан је рат како би се извршила балканизација Југославије (Glišin, 2018, 2019) и у том процесу деструисали српски народ и држава. Разједињена и раскидана српска територија^[8] постала је лак плен за територијалне аспирације агресивних суседа Хрватске и Албаније.^[9] Наведене земље су и у претходним деценијама „своја национална и државна укрупњавања остваривале отимачином српских етничких територија, геноцидом, проверавањем и прогоном српског становништва са његовог вековног станишта“ (Despotović, 2019, str. 67).

Хрвати су ради стварања „чисте“ хрватске државе прогонили српско становништво акцијама попут „Бљеска“ и „Олује“, подржани моћним силама са Запада. Осим Сједињених Држава, такву хрватску политику подржавао је Ватикан који је „територије насељене православним живљем сматрао за зону своје легитимне прогресије, као својеврсни појас или *terra missionis* на којем се по сваку цену има остварити његова верско-политичка доминација и територијална јурисдикција“ (Despotović, 2019, str. 60). Политиком прозелитизма, односно ширењем римокатоличанства ка истоку на уштрб православних територија, требало је потиснути српски народ као „најзападније језгро православља у Европи“ (Glišin, 2019, str. 118). Срби су у геополитичким стереотипима Запада представљени као мали православни Руси, односно као руска предстража и коњовоци руских козака до топлих мора, што је изнедрило „паралелизам о руско-српском геополитичком положају“, који се огледа у „симбиози њихових интереса“ (Despotović, 2019, str. 71). Професор Деспотовић маркира једну од димензија геополитичких стереотипа која пројектује Србију као „сигурног словенског (русофобија и србофобија на Западу), православног (страх

[8] „Срби и српске земље идентификовани су као сметња како за претензије ванбалканских сила и центара моћи, тако и за сепаратистичке и великодржавне амбиције својих непосредних суседа, што није проузроковано ирационалним разлозима, већ респектовањем потенцијалне моћи српског фактора (у интегралном, просторном, популационом, војном, економском и политичком облику)“ (Gajić, 2014, str. 234).

[9] „Формирајући специфичну симбиозу интереса са српским суседима и њиховим великодржавним амбицијама, претенденти на контролу Балкана настојали су да што више демографски ослабе српски народ, те да упоредо просторно фрагментирају и сажимају његове територије. Као крајњи геополитички резултат расрбљивања требало би да настане вештачки успостављена равнотежа (не)моћи на Балкану и такво стање где у 'геополитичком чвору' више ни српски фактор не би могао евентуално да ремети замисли моћних“ (Stepić, 2012, str. 78).

од православља) и идеолошког (бољшевичко-комунистичка опасност) сапутника и сарадника у покушају руског освајања западних територија Rimlanda^[10]

Уз духовну вертикалу, државност је „најважнији облик испољавања геополитичког идентитета“ (Stepić, 2019, str. 22). Темеље државности српског народа поставили су Немањићи, што је била инспирација и модел за стварање модерне српске државе у 19. веку. У историјском распону од средњовековне до модерне српске државе (Despotović, 2019, 2020), искуство српског народа било је тешко. Праћено је сталним империјалним репресијама, окупацијама, принудним сеобама, сатирањем и преверавањем, као и економским и привредним назадовањем. С правом Миломир Степић закључује да је „еволуција модерног српског државотворног процеса имала неприродан, прекоредан, па чак и регресиван ток [...]“ (Stepić, 2019, str. 23).

У Гордијевом чвору

Бројни велики догађаји који су задесили мале балканске народе наводе нас на мисао да је, наизглед митолошки, али уистину, на Балкану замршен један неодмрсив чвор, чекајући новог Александра Македонског да мачем реши нерешиво. У средини Гордијевог чвора

налази се вековима свезан српски народ, као пример једног митолошког мучилишта интерпретираног кроз векове различитим сликама и приликама. Посматрајући на тај начин у садашњости, можемо приметити да испреплетени и паралелни интереси регионалних и ванрегионалних сила заправо учвршћују геополитички чвор на овом простору. Реч је о стратешким кретањима која прате географске правце уклињавања, директно или посредством пивот држава на Балкану. Тако Сједињене Државе настоје да шире свој утицај правцем југозапад–североисток ка Срцу копна (Heartland), док Русија настоји да координира правцем североисток–југозапад ка Средоземљу и топлим морима. Немачка идеју „Drang nach Osten“ пројектује деценијама, правцем кретања северозапад–југоисток, тежећи да запоседне блискоисточна нафтоносна поља, док, с друге стране, исламски фактор пројектује правац кретања југоисток–северозапад ка срцу Европе (Despotović, 2012; Glišin, 2019).

Осим наведеног, Србија и српске земље налазе се у приобалној зони евроазијског континента – Rimland,^[11] која је место сукоба таласократских и телурукратских сила, односно евроатлантизма и евроазијства. Дакле, реч је о динамичној зони чије геополитичке, геостратешке и геоенергетске карактеристике представљају кључ за очување глобалне

[10] Друга димензија геополитичког стереотипа огледа се у „позицији Србије као 'балканског експонента' руских интереса на овом простору“, односно у наводном копненом (југозападном) искораку Русије преко српске територије (заобилажењем баријерне зоне мореуза Босфора и Дарданела) на топла мора Средоземља (Despotović, 2019, str. 71).

[11] Спајкменова формула за владање светом гласи: „Онај ко доминира над Римлендом, доминира над Евроазијом, Онај ко доминира над Евроазијом, држи судбину света у својим рукама.“

позиције моћи великих сила. Овај простор лоциран је и као тампон зона^[12] између два пола моћи, коју је Хелфорд Макиндер (Mackinder, 1942) пројектовао како би силе победнице после Првог светског рата преуредиле источну и југоисточну Европу према својим интересима. Реч је о унутрашњем полумесецу који је, због сталних притисака из Heartland-а према Острвском полумесецу и *vice versa*, динамична зона предодређена за развој цивилизација (Glišin, 2019). Стварањем тампон зоне спречава се потенцијална континентална сарадња Москве и Берлина (Grosuvt, 2014) и онемогућава се Немачкој и Русији излаз на Средоземно море преко Балкана. Дакле, врши се контрола и обуздавање копнене моћи на евроазијском континенту. На тај начин, Сједињене Државе настојале су и након Другог светског рата да контролишу зону источне и југоисточне Европе, улажући напоре да Југославију, као једну од значајних држава за „виталну безбедност САД“ (Vudvord, 1997) ставе под своју контролу. С обзиром на то да је награда за америчке напоре које улаже на евроазијском континенту заправо Евроазија (Vžežinski, 2001), јасни су напори Вашингтона да на Балкану створи стабилну одскочну даску за стратешко наступање ка Срцу копна (Heartland). Позиција Балкана на тремећи три континента омогућава више праваца стратешког наступања, због чега Сједињене Државе настоје да осујете утицај Русије и Немачке, те да под контролом држе своје савезнике. Као једина

глобална сила после хладног рата, Америка је могла да оствари неколико циљева на које је професор Деспотовић (2012) указао. Прво, да искористи економско и војно посустајање и геополитичку дефанзиву Русије за запоседање кључних стратешких простора Балкана и дугорочније спречавање Руске Федерације да се врати у другу по значају виталну геополитичку зону, одмах после простора земаља бившег СССР-а. Потом, да успорити геоекономски и геополитички повратак СР Немачке на просторе Украјине, Подунавља и Балкана. Треће, да подстиче ривалство парцијалних геополитичких интереса појединих чланица Европске уније (Велике Британија, Француска, Италија, Шпанија, Немачка и сл.) ради њихове лакше контроле и обуздавања, како ЕУ не би израсла у опасног економског и геополитичког ривала Америке. И, на крају, четврти циљ се односи на убрзани пријем земаља с простора југоисточне Европе и западног Балкана у евроатлантске интеграције (Despotović, 2012, str. 131).

Дакле, Сједињене Државе су настојале да под своју контролу ставе геополитички чвор на Балкану уз недвосмислену потребу слабљења српског народа. У том контексту примећујемо да „геополитичке претензије и територијалне аспирације глобалних, регионалних и локалних актера српском геополитичком положају предодређују фрагментираност као обележје које ће бити коришћено као 'фактор нове дестабилизације' (Despotović, 2019)

[12] Санитарни кордон од Балтика до Средоземља који укључује Пољаци, Чехе, Словаке, Мађаре, Србе, Хрвате, Словенце, Румуне, Бугаре и Грке.

овог подручја. Реч је о могућем активирању потенцијалних геополитичких жаришта у Србији (Косово и Метохија, Војводина, Рашка област, Бујановачко-прешевска област, Тимочка крајина и Топлички крај) или ван ње (позиција Срба у Македонији, Албанији, Црној Гори, Босни и Херцеговини и Хрватској)...“ (Glišin, 2019, str. 127). Континуиран процес „потискивања Срба из српских земаља најинтензивнији је на југу, југозападу и западу“, како би се редуковањем и фрагментацијом српских земаља преузеле геополитички кључне зоне у којима су изворно партиципирали Срби и самим тим онемогућило јединство српског народа у историјским и национално адекватним границама (Stepić, 2004, str. 253).

На који начин се врши потискивање Срба и фрагментација српских земаља, јасно можемо видети на примерима у последње две деценије:

– На југу, српска територија Косово и Метохија једнострано је призната 2008. године као тзв. држава Косово уз подршку западних центара моћи. Наметнуту стварност морамо да разумемо и да о њој јавно говоримо уколико желимо да сачувамо геополитички и геостратешки важан део српске територије, и не само то. Косово и Метохија је „Србима вечни симбол око кога су се окупљали и у најнеповољнијим фазама осциловања историјског клатна... Стога косовско опредељење за Србе представља суштину идентитета...“ (Despotović, 2019, str. 37). Дакле, „простор Косова и Метохије није само једно од стереотипних балканских територијално-

пограничних питања које се може решити уступцима и компромисима“ (Despotović, 2019, str. 37). У том контексту охрабрује чињеница да процес признавања тзв. Косова тече у фазама које од 2008. године до данас све више показују поделу света на проамерички и антиамерички блок. Миломир Степић (2019) маркира прву фазу „експлозије признања“, другу фазу „инерције признања“, трећу фазу „успоравања признања“ и четврту фазу као „почетак повлачења признања“. Последња фаза постаје „показатељ необиполарне поларизације као нове глобалне реалности“, због чега, ради заштите кредибилитета, водеће силе Запада јачају дипломатско деловање притисцима и претњама како би утицале на земље које су повукле признање и које нису признале тзв. Косово. Такође, притисци су усмерени и на саму Србију да „не пружа отпор заокруживању државности Косова“ (Stepić, 2019, str. 302–313). Имајући у виду тренд повлачења признања тзв. Косова у последње две године, решавање косовског питања било би прихватљиво уколико је у складу са интересима српског народа и државе. Стога, све споразуме, понуде и предлоге треба разматрати из перспективе националних интереса, а активним дипломатским и економским деловањем треба радити на креирању повољних међународних околности.

– На југозападу, актуелни догађаји у Црној Гори, поред свих спочитавања српског идентитетског кода, показују да је последња на удару Српска православна црква као духовна вертикала српског народа. Јасно је да црногорске власти Законом о слободи вјероисповести настоје да ослабе свест о

српском пореклу и имену,^[13] те да на темељима српског језика и писма створе нову црногорску нацију. Тај процес није нешто ново. Реч је о наставку једновековног „етно-културолошког инжењеринга идентитета“ како би се конструисале синтетичке нације, а у даљим фазама тог процеса, и присвојиле српске националне територије (Despotović, 2019).

– На западу, положај Срба у Републици Српској отежава „бошњачка“ доминација и тежња да се власт централизује и концентрише на федералном нивоу, чиме би политичка моћ Бања Луке постала неприметна. Осим тога, тежње Сарајева, с једне стране, и Вашингтона, с друге стране, да Босна и Херцеговина активно прати пут евроатлантских интеграција засигурно стављају у незавидан положај српски народ у тој држави. Разлог за такво мишљење огледа се у чињеници да Сједињене Државе увлачењем БиХ у НАТО имају за циљ да, са што мање ресурса, истргну из евроазијске перспективе ову територију и припоје је атлантској сфери утицаја. Са таквом политиком нису усаглашени интереси Републике Српске, поготову јер Србија између та два пола моћи бира војну неутралност.

Имајући у виду претходно наведено, закључујемо да су Сједињене Државе успешно учврстиле своју егиду на простору српских земаља проширењем „НАТО пакта, подршком ’нашим’ агресивним суседима, наметнутом стварношћу на српској територији Косову и Метохији, изградњом велике и модерно опремљене

војне базе ’Бондстил’, као и потписивањем бројних споразума Србије са НАТО (СОФА, ИПАП), деструкцијом политичког, економског, привредног и војног система Србије“ (Glišin, 2019, str. 119) и слабљењем српског народа у Црној Гори и Републици Српској.

Конверзија и опстанак или нестанак?

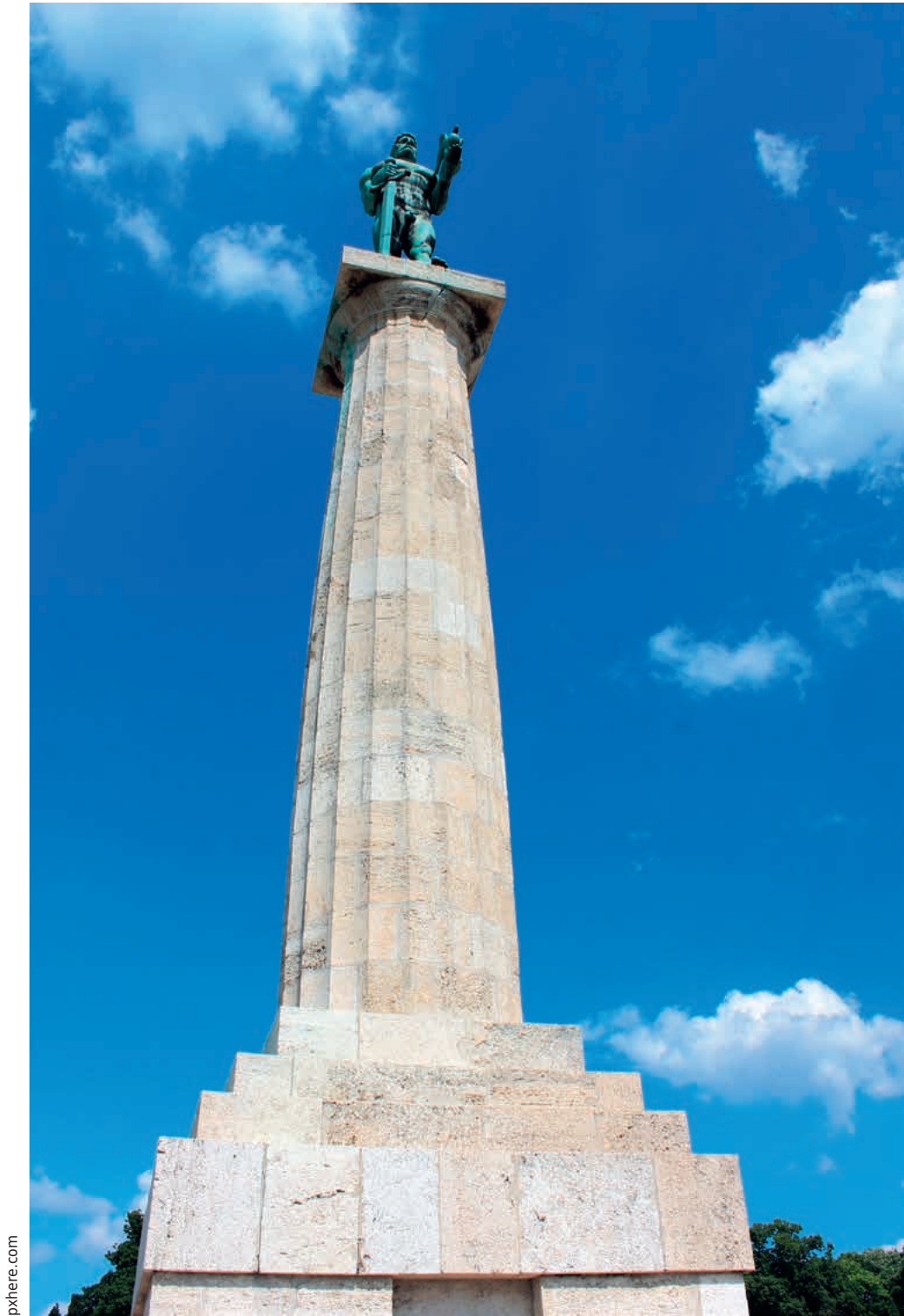
У глобалној пројекцији стварања новог светског поретка, Балкан, особито Србија као полупериферија, није у потпуности глобализована зона, стога је треба ставити под утицај Запада наметањем америчког интернационализма, с намером да се прикрију стварни економски, политички, војни, привредни и идеолошки интереси (Molnar, 1996). Глобализација као процес води ка „успостављању постсуверенистичког доба у ком ће државе бити потчињене глобалном центру моћи“ (Glišin, 2020, str. 160). Државе које се супротставе стварању центра глобалне моћи бивају проглашене неуспешним или slabим државама, односно одметничким државама (Despotović, Gajić, 2017) и изложене дуготрајној и отвореној политици инспирисаној концептом геополитике деструкције (Despotović, 2015). Рушењем Берлинског зида и завршетком хладног рата настављен је процес деструкције суверених држава означених као реметилачки фактор у остваривању идеје глобализма и успостављању либералне хегемоније (Miršajmer,

[13] Иако у Земљопису Књажевине Црне Горе из 1895. године јасно пише да у „Црној Гори живе све сами чисти и прави Срби, који говоре српским језиком...“ и да је „сваки Србин у Црној Гори дужан познавати и љубити своју цјелокупну домовину – све српске земље...“ (Popović, Roganović, 1895).

2019; Fukujama, 2002). Осећај „месијанства“ који Сједињене Државе уживају након тријумфа у хладном рату може се кодирати као „идеја изузетности“ коју професор Деспотовић представља концептом геополитике деструкције према ком она представља „идеолошко-политички концепт (кондензован у тријади појмова: глобализам, глобализација, нови светски поредак) потчињавања света интересима САД и атлантистичке геополитичке парадигме, реализован кроз процесе делимичне или потпуне девастације државних, националних, идентитетских, институционалних, економских, културних, научних, образовних, војних, религијско-конфесионалних и територијалних капацитета нација које су означене као мета њиховог разорног деловања.“ Такав процес се најпре намеће у форми „пријатељске глобализације и утеривања у стандарде неолибералне форме економске размене (пљачке)“, а уколико државе пруже отпор „егземпларно су кажњаване агресивним облицима политичких и економских санкција, па на крају и мерама бруталне војне одмазде“ (Despotović, 2015, str. 65).

С обзиром на то да крај биполаризма и фукујамовско предвиђање краја историје нису довели до срећног униполаризма и нестанка „изама“, мале државе и народи нашли су се под „империјалном пресом“, у незавидној позицији нових конструкција хантингтоновског моделовања таквих земаља. Најпре, Хантингтон (2000) кодирао је оне земље којима недостаје културно заједништво са другим земљама и друштвима као (1) „усамљене земље“. Следеће су (2) „подељене земље“ које „територијално опкорачују

неодговарајуће границе између цивилизација“, суочавајући се са „посебним проблемима одржавања свог јединства“ (Huntington, 2000, str. 153). Реч је о земљама које настањују различити верски и национални идентитети, чинећи мањину која не доживљава такву државу као своју. Најприметнији „разједињујући ефекти“, настали услед цивилизацијски неадекватних граница, лоцирани су на простору посткомунистичких земаља које су биле мултинационалне и мултирелигијске федерације. Најтипичнији примери на овом простору су Босна и Херцеговина и Србија. Прва због „подељености земље на српско-православни, хрватско-римокатолички и бошњачко-исламски корпус“, а друга због „великог проблема са Арбанасима на Косову и Метохији и делом муслиманског живља у Рашко-полимској области“. Проблем продубљује тежња и једних и других ка издвајању „територијалних целина где су у већини и формирање самосталних држава или њихово припајање државама суседима“ које настањују њихови „цивилзацијски и етнички сународници“ (Despotović, 2019, str. 419–420). За разлику од подељених земаља са више различитих цивилизацијских група које гравитирају ка истом цивилизацијском полу у другим државама, (3) „поцепане земље“ карактерише једна преобладајућа култура смештена у једну цивилизацију, али њене вође желе да је конвертују у другу цивилизацију. Да би дошло до успешне редефиниције цивилизацијског идентитета, потребна су три предуслова. „Прво, политичка и економска елита земље требало би уопштено да подржи то питање. Друго, јавност би требало бар да буде упозната са редефинисањем идентитета. Треће, доминантни елемен-

pxhere.com

Споменик *Победнику* у Београду

ти цивилизације домаћина, у највећем броју случајева западне цивилизације, требало би да буду вољни да прихвате конвертита“ (Huntington, 2000, str. 155). Дакле, реч је о једном дуготрајном, далекосежном и „политички, друштвено, институционално и културно болном“ процесу, који „до данас није успео“ (Huntington, 2000, str. 155). Миломир Степић предлаже четврти модел – (4) „растрзану земљу“ која „има једну доминантну нацију, културу и религију која припада једној цивилизацији, али њена елита настоји да је ампутира из сопствене, домицилне цивилизације и вештачки премести у другу цивилизацију“. У таквим земљама „настаје криза идентитета, духовна и друштвена распућеност, суштински неспоразум народа и његових вођа, те клизање у стање латентне анархије која може прерасти у отворени грађански конфликт“ (Stepić, 2016, str. 430). Професор Љубиша Деспотовић предлаже пети модел – (5) „растројене земље“, који би се могао „третирати као комбиновани модел поцепане и растрзане земље или као њихова укупна резултанта“. Дакле, „растројена земља“ је крајњи исход „цивилизацијске, идентитетске и геополитичке конверзије“, коју у наведеним моделима спроводи домаћа елита (Despotović, 2019, str. 421).

С правом понављамо да је Хантингтон урезао модерне границе западне цивилизације

и тиме потврдио више пута поменућу формулу – „The West and the Rest“ (N. Ferguson, S. Huntington, Z. Brzezinski, H. Münkler), која је своје значење приказала у евроатлантским лутањима православних земаља Грчке, Румуније и Бугарске.^[14]

У случају Србије, треба да схватимо две групе фактора које утичу на процес европских интеграција: 1) спољни фактори и 2) унутрашњи фактори.

– Када је реч о спољним факторима, најпре треба да схватимо да се Србија на Западу третира као „поражена држава“ и да као таква у процесу европских интеграција добија пакете нетипичних услова „који воде даљој дестабилизацији и слабљењу државе [...]“ (Ђурковић, 2015, str. 222). У досадашњој пракси проширења ЕУ јасно се видео нормативни оквир (Копенхашки критеријум, оснивачки уговори и слично) ком кандидати треба да се прилагоде. Међутим, случај Србије представља преседан с обзиром на бриселско условљавање интеграције Србије које подразумева: решавање косовског питања, хашку „правду“, одбацивање традиције, промену свести^[15] и слично. С друге стране, спољни фактор који би требало да нас наведе на критичко размишљање јасно је маркирао Алан Турен, истакавши да се „слабљење држава и националних политичких система не

[14] Наведене земље су примљене у западне политичке, војне и економске структуре искључиво због важности њиховог геополитичког положаја, али са статусом православних аутсајдера, који се доживљавају као врста цивилизацијске аномалије која се трпи зарад вишег геополитичког интереса (Despotović, 2019, str. 424).

[15] На конференцији о НАТО 2010. године, тадашњи немачки амбасадор у Београду Волфрам Мас рекао је: „Морам да критикујем власти у Србији што и саме још увек користе термине као што је „НАТО“ бомбардовање“. Мас је тада изрекао захтев да руководство Србије поради на промени свести својих грађана... (Ђурковић, 2015, str. 214).

60 | може надоместити напретком у конструисању Европе“. Турен указује на чињеницу да се државенације у свом традиционалном облику више не обнављају на европском нивоу и не надокнађују ефекте глобализације (Turen, 2011, str. 49). На трагу Валтера Халштајна (Walter Hallstein), који интеграције пореди са вожњом бицикла, Пол Тејлор (Paul Taylor) примећује да Европска унија није дошла до стања које се може упоредити са вожњом бицикла, јер „интеграција није стигла до стања у коме би се појавила свест о заједничкој судбини народа“ која би била основ изградње чвршће заједнице. Тејлор закључује да ЕУ предузима све мере да такво стање избегне (Tejlor, 2010, str. 197).

– Као унутрашњи фактор најпре бисмо навели Србију као слабу државу, пратећи главне елементе успостављене на основу стања у држави до 2012. године. Ђорђе Стојановић и Живојин Ђурић (2012) шест елемената *in summa*: Први се односи на „партијску османизацију српских политички делегираних управљачких структура, пласирање фундаменталних политичких опција“ које онемогућавају основни „консензус о државним приоритетима“ и стварају неефикасне коалиције без потребне „програмско-стратегијске компатибилности“. Други елемент се односи на „проблем са територијалном дефинисаношћу“ и „високим степеном екстерних условљавања и притисака“. Трећи елемент чини „дискрепанца између државе и српског друштва са врло ниским степеном друштвене кохезије“, затим проблеми „етничке или регионалне фрагментације“. Четврти елемент се односи на „изражену, дуготрајну и интензивну економску кризу

структурне провенијенције, са ултразависношћу од кредита и донација“, што је често повезано са „политичким и економским условљавањима, а не са развојним побудама и циљевима“. Пети елемент чини „јасно уочљива хипертрофија клијентелизма и корупције до границе криминализације српске политичке сцене и српске државе“. И, на крају, шести елемент подразумева „политички подобну бирократију уз потпуну некооперативност између административних, политичких и економских елита“ (Stojanović, Đurić, 2012, str. 339–340). На основу тога јасно можемо да маркирамо деловање наше елите, која под плаштом модернизације ставља Србију у „функцију геополитичких и економских интереса Запада“ без икакве политичке алтернативе. Професор Деспотовић у том деловању домицилне елите маркира „позападњачење“ као геополитички мотивисан процес „цивилизацијске конверзије друштва незападног типа у цивилизацијски круг Запада“ (Despotović, 2019, str. 423). Такви напори политичких вођа да преобликују културу својих друштава осуђени су на неуспех. Хантингтон јасно наводи да је могуће увођење одређених елемената западне културе, али није могуће елиминисање најважнијих елемената домаће културе. Али, „када је западни вирус једном унесен у друго друштво, тешко га је избацити“. Политичке вође „стварају поцепане земље; они не стварају западна друштва. Они инфицирају своју земљу културном шизофренијом која постаје њена стална карактеристика“ (Huntington, 2000, str. 172).

Скуп спољних и унутрашњих фактора стварају један сложен геополитички амбијент

у Србији, чинећи је „школским“ примером слабе државе. Због тога би требало да се преиспитамо када је у питању „дуго путовање у Јевропу“ и да подстакнемо на размишљање политичку, интелектуалну и друштвену јавност о питању цивилизацијске конверзије српског народа.

Закључак

Подређен положај Србије и српског народа на почетку трећег миленијума јасно се огледа на неколико нивоа: локалном, регионалном и глобалном, и у две перспективе: унутрашњополитичкој и спољнополитичкој. Сматрамо да анализи таквог положаја Србије и српског народа треба приступити узимајући у обзир неколико геополитичких фактора, како би се разјаснили нивои подређеног положаја и замагљене перспективе.

Прво, простор српских земаља карактеришу: а) граничност и б) контактност, као два вишевековна геополитичка обележја. Простор српских земаља током историје лоциран је као граница на империјалним путевима, религијска граница, војна граница и граница Европе. Осим тога, ово је простор на ком се укрштају две традиционалне религије и три цивилизацијско-културолошка круга, чинећи тако цивилизацијско-културолошку границу, али и добијајући обележје контактности. Оба обележја, поред политичких и административних, исцртала су далекосежније дискурзивне и цивилизацијске границе које су нарушавале територијалну, културолошку и цивилизацијску целовитост српског народа, чинећи га рањивим и лаким пленом за територијалне аспирације

агресивних суседа, преверавање, прогон, отимање верске и културне баштине и слично. Да то није ствар прошлости јасно нам указују актуелни токови на Косову и Метохији, у Црној Гори, Босни и Херцеговини и Хрватској.

Друго, неопходно је пратити два повезана геополитичка обележја, и то: а) положај у геополитичком чвору и б) фрагментираност. Најпре, положај у испреплетеним и паралелним интересима регионалних и глобалних сила, односно у геополитичком чвору, позиционира српске земље у зону надметања великих сила. Српски положај у таквој зони отежава низ геополитичких стереотипа Запада који Србе перципирају као мале православне Русе на Балкану и руску шансу за озбиљније наступање у овом региону, услед чега српски народ трпи притисак империјалне пресе која га по сваку цену деструише до статуса објекта у међународним односима. У том контексту, фрагментираност може бити фактор нове дестабилизације српског народа, и то активирањем потенцијалних геополитичких жаришта у Србији или ван ње како би се преузеле кључне геополитичке тачке у којима партиципирају Срби.

Треће, подразумевају се два основна нивоа посматрања а) спољашњи и б) унутрашњи. Уколико се крене од општег сагледавања спољашњих фактора, неопходно је разумети позицију Србије у глобалној пројекцији стварања новог светског поретка. Најпре, Србија се налази на полупериферији, која није у потпуности глобализована, због чега је треба укључити у западне структуре и потчинити глобалном центру моћи. Уколико се државе супротставе том процесу, бивају проглашене

62 | одметничким и изложене деструктивној политици до потпуног растројства. Судбина држава попут Србије још је мрачнија ако узмемо у обзир Хантингтонов модел поцепане земље и схватимо цивилизацијску зацементираност која се у реалполитици одразила на позицију Румуније, Бугарске и Грчке у кругу западне цивилизације. У случају Србије то би могло да има далекосежне последице, јер упркос свим показатељима које нам водеће земље Европске уније шаљу, намећући нетипичне услове у процесу интеграција, као што је одрицање од делова територије, делови домицилне политичке елите настоје да изврше процес позападњачења, односно цивилизацијске и геополитичке конверзије.

Уколико желимо боље друштво и државу, неопходно је да будемо државотворни. То значи да морамо очувати државни суверенитет и територијални интегритет, активно приступајући

међународној политици. Неопходно је да наставимо са јачањем политичких, економских, привредних, инфраструктурних, културних и образовних капацитета државе, критички приступајући и Западу и Истоку. Важно је да очувамо културно-историјско наслеђе српског народа, језик, писмо и националне симболе, као везивну нит суштинског постојања. Од политичке елите се то очекује, али за успешно спровођење није довољна само мисао да то тако треба, већ истинска воља и људски капацитети. Аутор сматра да је неопходно успостављање јасног националног наратива, враћање поверења у интелектуалце и јачање (национално освешћених) интелектуалних капацитета у јавним пословима. Српској интелектуалној елити треба омогућити већи простор за критичко посматрање стварности, конструктивно саветовање и професионално деловање, за Србију, не против ње.

References / Литература

- Bžežinski, Z. (2001). *The Grand Chessboard*. Podgorica: CID [In Serbian]
- Despotović, Lj. (2012). *Serbian Geopolitical Paradigm*. Sremski Karlovci: Kairos [In Serbian]
- Despotović, Lj. (2015). *Geopolitics of Destructions*. Sremski Karlovci: Kairos [In Serbian]
- Despotović, Lj. (2019). *Geopolitics of Svetosavlje*. Sremski Karlovci: Kairos [In Serbian]
- Despotović, Lj. (2020). *Political Modernization of Serbia in the Nineteenth Century*, Sremski Karlovci: Kairos
- Despotović, Lj., Gajić, A. (2017). Modern State's Perspectives in Postwestpalian Order, *Kultura polisa*, XIV (32), 293-307, Available: <https://kpolisa.com/book/kultura-polisa-br-32-godina-xiv-2017/> [In Serbian]
- Đurković, M. (2015). *The Illusion of the European Union*. Beograd: Catena Mundi [In Serbian]
- Fukujama, F. (2002). *The End of History and the Last Man*. Podgorica: CID [In Serbian]
- Gajić, A. (2014). *In the Vortex of Transition: Serbia in the Modern World (2005-2015)*, Beograd: Institut za evropske studije [In Serbian]

- Glišin, V. (2018). Balkanization Process and Aggression on Yugoslavia – Geopolitical Aspects, *Kultura polisa*, XV (35), 93–104, Available at: <https://kpolisa.com/book/kultura-polisa-br-35-godina-xv-2018/> [In Serbian]
- Glišin, V. (2019). *Balkan Geopolitical Paradigm*. Sremski Karlovci: Kairos [In Serbian]
- Glišin, V. (2020). Implications of Atlantistic Geopolitical Doctrines in the Middle East Crisis – Case of Iran, *Kultura polisa*, XVII (42), 157–172, Available at: <https://kpolisa.com/book/kultura-polisa-br-42-godina-xvii-2020/> [In Serbian]
- Grčić, M. (2002). Geopolitical Determinants of Interethnic Relations on the Balkan Peninsula. *Zbornik radova geografskog fakulteta*, L (50), 1–16, Available at: <http://scindeks.ceon.rs/article.aspx?artid=0351-465X0350001G> [In Serbian]
- Grosu, A. (2014). *Paris Berlin Moscow*. Novi Sad: Fondacija Dostojanstvo [In Serbian]
- Huntington, S. (2000). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Podgorica: CID [In Serbian]
- Kagan, R. (2003). *Of Paradise and Power*. Beograd: Čarobna knjiga [In Serbian]
- Kenedi, P. (2003). *The Rise and Fall of the Great Powers*. Podgorica: CID [In Serbian]
- Knežević, M. (2006). *Abduction of Kosovo*. Beograd: Institut za političke studije
- Lazarević Radak, S. (2014). *The Invisible Balkan*. Pančevo: Mali Nemo
- Mackinder, J. (1942). *Democratic Ideals and Reality*. Washington DC: National Defense University Press
- Miršajmer, Dž. (2019). *The Great Delusion*. Beograd: CIRSD [In Serbian]
- Mitrović, Lj. (2006). *Balkan Crossroads and Alternatives*. Niš: Centar za Balkanske studije [In Serbian]
- Molnar, T. (1996). *Americanology*. Beograd: SKC [In Serbian]
- Proroković, D. (2014). The Geopolitical Dimension of EU's Macoregional Strategies. *Nacionalni interes*, X (19), 9–27, doi: <https://doi.org/10.22182/ni.1912014.1> [In Serbian]
- Proroković, D. (2018). *Geopolitics of Serbia*. Beograd: Službeni glasnik [In Serbian]
- Popović, Đ Roganović, J. (1895). *Geography of the Principality of Montenegro*. Cetinje: Državna štamparija [In Serbian]
- Stepić, M. (2004). *Serbian Question-Geopolitical Question*. Beograd: Jantar grupa [In Serbian]
- Stepić, M. (2012). *Kosovo-Metohija postmodern geopolitical project*. Beograd: Institut za političke studije [In Serbian]
- Stepić, M. (2016). *Geopolitics: Ideas, Theories, Conceptions*. Beograd: Institut za političke studije [In Serbian]
- Stepić, M. (2019). *Serbian Geopolitical Pattern*. Beograd: Catena Mundi [In Serbian]
- Stojanović, Đ. Đurić, Ž. (2012). *Anatomy of Modern State*. Beograd: Institut za političke studije [In Serbian]
- Šušnjić, Đ. (2004). *Geopolitical Nightmare of the Balkans*. Beograd: Vojnoizdavački zavod [In Serbian]
- Tejlor, P. (2010). *The End of European Integration*. Beograd: Albatros Plus [In Serbian]
- Trud, A. (2007). *Geopolitics of Serbia*. Beograd: Službeni glasnik [In Serbian]
- Turen, A. (2011). *A New Paradigm*. Beograd: Službeni glasnik [In Serbian]
- Vudvard, S. (1997). *Balkan Tragedy: Chaos and Dissolution after the Cold War*, Beograd: Filip Višnjić [In Serbian]

Vanja N. Glišin

University of Belgrade
Faculty of Political Sciences
Belgrade (Serbia)

Serbian people under imperial pressure – the position in a geopolitical knot

Summary

64 | In this paper, the author is analyzing the geopolitical position of Serbia and Serbian lands while following the historical course of events that changed the realpolitik state of affairs in this area. In the first part of the paper, the author starts with the analysis of geographical characteristics of Serbian state, political and economic environment of Serbia as semi-periphery in relation to the center, as well as the strategic potentials of the territory, waters and aerial space of this region. Leaning on the analyzed characteristics the work further turns its attention towards the geopolitical standing of Serbia and the Serbian people while being focused on a few geopolitical aspects to disassemble the imperial pressures throughout the centuries of Serbian crucifixion as clear as possible.

Keywords: geopolitics, empires, Serbia and Serbian lands, contact, borderline